

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: Μετάφραση και σχολιασμός για το πρώτο - εισαγωγικό μέρος του βιβλίου «State Succession in Cultural Property» (σελ. 1 - 10) από την Oxford University Press, του Andrzej Jakubowski.

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ:

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΤΥΡΝΙΝΗ Ξ2018108

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑΣ:

ΚΑΤΣΙΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ

ΛΙΒΑΣ ΣΩΤΗΡΗΣ

ΚΕΡΚΥΡΑ, ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2022

**Μετάφραση και σχολιασμός για το πρώτο - εισαγωγικό
μέρος του βιβλίου «State Succession in Cultural Property»
(σελ. 1 - 10) από την Oxford University Press, του Andrzej
Jakubowski.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	5
A' ΜΕΡΟΣ	6
Μετάφρασμα.....	6
Πρωτότυπο Κείμενο.....	16
B' ΜΕΡΟΣ.....	24
1. Σχόλια και Παρατηρήσεις.....	24
I. Η νομική γλώσσα.....	24
II. Πολιτισμικές ασυμβατότητες και νομική μετάφραση.....	24
III. Σχετικά με το πρωτότυπο	25
IV. Σχολιασμός μεταφράσματος	26
2. Επίλογος	30
3. Βιβλιογραφία	31

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία συνιστά το επιστέγασμα των μεταφραστικών σπουδών μου στο Τμήμα Μετάφρασης του Ιονίου Πανεπιστημίου, και συνεπώς, θεώρησα αξιόλογο να εστιάσω σε ένα συγκεκριμένο πεδίο που με εκφράζει ιδιαίτερα σαν μεταφράστρια. Πρόκειται για τη νομική μετάφραση, η οποία απαιτεί συνδυασμό δημιουργικότητας και ακρίβειας. Πιο συγκεκριμένα, το εν λόγω εκπόνημα αφορά την ευθεία μετάφραση και το σχολιασμό ενός κειμένου από την αγγλική προς την ελληνική γλώσσα. Ως κείμενο – πηγή επιλέχθηκε το πρώτο – εισαγωγικό μέρος από το βιβλίο «State Succession in Cultural Property», από την Oxford University Press, του Andrzej Jakubowski.

Αρχικά, παρουσιάζεται το μεταφρασμένο κείμενο στα ελληνικά και έπειτα, ακολουθεί το πρωτότυπο κείμενο στα αγγλικά. Εν συνεχεία, ακολουθεί το κυρίως μέρος, το οποίο αφορά το θεωρητικό κομμάτι της εργασίας: αναφορά στη νομική μετάφραση, ανάλυση του κειμένου - πηγή, σχολιασμός του μεταφράσματος, παρατηρήσεις και διευκρινήσεις σχετικά με ζητήματα μεταφραστικού ενδιαφέροντος, καθώς και ορισμένες στρατηγικές που εφαρμόστηκαν στη διάρκεια της διαδικασίας της μετάφρασης.

Κλείνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές μου, τα μέλη της επιτροπής, και το ΤΕΓΜΔ, για τις πολύτιμες γνώσεις και την εμπειρία που απέκτησα στη διάρκεια των ακαδημαϊκών σπουδών μου στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Α' ΜΕΡΟΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΑ

Εισαγωγή

Το ζήτημα σχετικά με τη σχέση μεταξύ «ταυτότητας» και «κληρονομιάς» είναι ότι εξαρτώνται η μία από την άλλη: δεν υπάρχει ταυτότητα χωρίς μία πράξη υπενθύμισης κάποιας προέλευσης(-ων) και αυτή, η οποία απομνημονεύεται ως προέλευση(-ων), κατασκευάζεται στην κληρονομιά της ταυτότητας. Αυτό δεν καθιστά την «ιστορία» αντικειμενική, ανεξάρτητη δύναμη, αλλά προσδιορίζει την «ιστορία» ως αφήγηση. Και όπως όλα τα αφηγήματα, πρόκειται για δημιουργήματα και επομένως επιλογή, μία δηλαδή επιλογή σύμφωνα και με συγκεκριμένα κριτήρια που συνδέονται με θεμελιώδεις αποφάσεις σχετικά με την ανθρώπινη ζωή (η υπαρξιακή διάσταση)-αποφάσεις που οι ίδιες είναι, με τη σειρά τους, αντανakλάσεις του τόπου τους και του χρόνου (η κοινωνική διάσταση) ... Ως σύγχρονο εγχείρημα, το ζήτημα της ταυτότητας βρήκε την απάντησή του στην ιδέα του έθνους και στο εθνικό κράτος ως πολιτική, κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική έκφρασή του.

Η «κρατική διαδοχή» και η «πολιτιστική κληρονομιά» είναι βαθιά διασυνδεδεμένες αποτελώντας μία εκατέρωθεν αντανάκλαση. Στην πραγματικότητα, και οι δύο απορρέουν από την παγκόσμια ιδέα της «διαδοχής» εκφράζοντας τη συνέχεια μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος. Η πολιτιστική κληρονομιά είναι ένα σοβαρό αποθετήριο γνώσης που προορίζεται να διατηρείται, να απολαμβάνεται και να εμπλουτίζεται με τις δημιουργίες των σύγχρονων γενεών και να μεταβιβάζεται στις μελλοντικές. Είναι φορέας και βασικός τροφοδότης της συλλογικής μνήμης και της ταυτότητας – καθοριστικοί οι παράγοντες των διαδικασιών δημιουργίας, διαμελισμού και εξαφάνισης των κρατών, στους οποίους προσφέρονται νομικά και δογματικά πλαίσια από τη θεωρία της διαδοχής των κρατών. Η τελευταία χρησιμοποιεί την προσέγγιση της διαδοχής των νομικών προσώπων και την εφαρμόζει σε διαφορετικά σενάρια αντικατάστασης κρατικών οντοτήτων όσον αφορά στις διεθνείς υποχρεώσεις της επικράτειας. Αυτά αφορούν επίσης τη νομική κατάσταση των ατόμων και των ομάδων και τα δικαιώματά τους στην πολιτιστική κληρονομιά. Παραδόξως, οι ιστορικές και σημασιολογικές συγγένειες μεταξύ των εννοιών της πολιτιστικής κληρονομιάς και της κρατικής διαδοχής δεν αποδυναμώνουν την αβεβαιότητα των σχέσεων τους. Πράγματι, ο ρόλος της πολιτιστικής κληρονομιάς ως διεκδίκησης δικαιωμάτων και νομιμότητας για τον έλεγχο μιας καθορισμένης περιοχής, μπορεί να ενθαρρύνει εχθρικές συμπεριφορές προκαλώντας βίαιες επιλύσεις εδαφικών διαφορών. Ως εκ τούτου, η πολιτιστική κληρονομιά έχει συχνά εκτεθεί σε σκόπιμη καταστροφή, καταστολή και λεηλασία - όπλα που επηρεάζουν δραματικά τις ανθρώπινες κοινωνίες. Η ιστορία της ανθρωπότητας έχει σηματοδοτηθεί από τεράστιο αριθμό παραδειγμάτων συστηματικής πολιτιστικής κάθαρσης που πραγματοποιήθηκε

στο όνομα της εθνικής, κρατικής και, ακριβέστερα, της πολιτιστικής «καθαρότητας», με γνώμονα ιδεολογικά θεμέλια εξουσίας και κρατικής υπόστασης. Παράλληλα, τα συμβολικά νοήματα της πολιτιστικής κληρονομιάς οδηγούν συχνά σε αντίθετες τάσεις με στόχο την αποκατάσταση ή/και την (ανα)κατασκευή εθνικών ταυτοτήτων και συλλογικών αναμνήσεων μέσω του φυσικού «επαναπατρισμού» πολιτιστικών θησαυρών που λεηλατήθηκαν ή ευτελίστηκαν στο παρελθόν.

Ωστόσο, ο έλεγχος, η διατήρηση και η απόλαυση της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν συνιστούν το μοναδικό μέλημα της κρατικής κυριαρχίας. Πράγματι, η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει αποτελέσει αντικείμενο μιας εκτεταμένης διαδικασίας νομοθετικής διεθνοποίησης, με κίνητρο την αναγνώριση του θεμελιώδους ρόλου που διαδραματίζουν οι πολιτιστικές εκφράσεις στη διατήρηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και στη συνεχή ανάπτυξη όλης της ανθρωπότητας. Το βιβλίο αυτό επικεντρώνεται στις νομικές συνέπειες της κρατικής διαδοχής επί της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς και διερευνά τις αρχές που διέπουν τις διακρατικές ρυθμίσεις όσον αφορά στο εν λόγω υλικό. Δεν εξετάζει τους μηχανισμούς δημιουργίας κρατών, όπως ρυθμίζονται από το διεθνές δίκαιο, ούτε τους πολιτιστικούς λόγους διάλυσης ή εξαφάνισής τους, και δεν ασχολείται με την αφαίρεση και την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών. Το κεντρικό πρόβλημα που επιχειρεί να αντιμετωπίσει το βιβλίο είναι σε ποιο βαθμό οι αρχές και η πρακτική της κρατικής διαδοχής αντικατοπτρίζουν την εξέλιξη της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς στο διεθνές δίκαιο. Με αυτόν τον στόχο, το βιβλίο αναδομεί τις επαναλήψεις της διεθνούς πρακτικής και του νομικού δόγματος της κρατικής διαδοχής στην απτή πολιτιστική κληρονομιά από τη δημιουργία των ευρωπαϊκών εθνικών κρατών τον 19ο αιώνα, μέσω της εμπειρίας της αποαποικιοποίησης, έως τη διάλυση των πολυεθνικών κρατών μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Σκοπεύει να εντοπίσει ελλείψεις, προβλήματα, αντιφάσεις, πιθανές κοινές τάσεις και πρότυπα και να συζητήσει ποιες αρχές μπορούν να επηρεάσουν τη διεθνή πρακτική όσον αφορά στις κανονιστικές εξελίξεις.

1. Η έννοια και η σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς

Διαισθητικά, η έννοια της «πολιτιστικής κληρονομιάς» δεν φαίνεται να εμφανίζει ιδιαίτερες δυσκολίες. Για την ανάλυση που επιδιώκεται στο πλαίσιο του παρόντος βιβλίου, ωστόσο, η νομική της έννοια απαιτεί ορισμένες διευκρινίσεις. Ο όρος «πολιτιστική κληρονομιά» συναντάται σε διεθνείς νομικές πράξεις από τη δεκαετία του 1950. Χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τη Σύμβαση της Χάγης του 1954, η οποία υιοθετήθηκε από τον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (UNESCO) ως απάντηση στην τεράστια καταστροφή και λεηλασία μνημείων και έργων τέχνης κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η Σύμβαση εκφράζει την κοινή αντίληψη της διεθνούς κοινότητας, ότι η θέσπιση ενιαίων μέτρων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε καιρό πολέμου αποτελεί συμφέρον «όλων των λαών του κόσμου». Στο άρθρο 1, ορίζεται το υλικό αντικείμενο της προστασίας πολιτιστικού αγαθού ως «τα κινητά ή ακίνητα αγαθά μεγάλης σημασίας για την πολιτιστική κληρονομιά κάθε λαού». Παρότι η προστασία αναφέρεται σε συγκεκριμένα υλικά αγαθά, η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει

ευρύτερες διαστάσεις. Κατά τη συνήθη ερμηνεία της, αυτή συνίσταται στο σύνολο των κινητών και ακίνητων αγαθών που θεωρούνται σημαντικά λόγω του ιστορικού, καλλιτεχνικού ή θρησκευτικού τους ενδιαφέροντος. Η διατύπωση «μεγάλη σημασία για την πολιτιστική κληρονομιά κάθε λαού» υποδηλώνει, ωστόσο, τη θεμελιώδη αξιολογική διάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Υπό αυτή την έννοια, μπορεί να οριστεί ως η δεξαμενή όλων των αξιών και των συμφερόντων που ενσωματώνονται σε αυτά τα υλικά τεκμήρια.

Με την πάροδο του χρόνου, η νομική έννοια της «πολιτιστικής κληρονομιάς» εξελίχθηκε σε μια πιο ανθρωποκεντρική αντίληψη, που περιλαμβάνει τόσο υλικές όσο και άυλες εκδηλώσεις των ανθρώπινων διανοητικών και πνευματικών επιτευγμάτων. Στην τεράστια νομική βιβλιογραφία επί του θέματος, η συστηματοποίηση που προτείνεται από τον Lyndell V. Prott αξίζει ιδιαίτερης προσοχής. Ο Prott συνοψίζει με ακρίβεια την πολυπλοκότητα των διαφορετικών νομικών πτυχών της πολιτιστικής κληρονομιάς και απαριθμεί τα πέντε κύρια συστατικά στοιχεία της: 1) τα ανθρωπογενή περιβάλλοντα που περιλαμβάνουν όχι μόνο ακίνητη περιουσία, όπως κτίρια, πάρκα, μνημεία, κοκ., αλλά και «φυσικές τοποθεσίες που θεωρούνται από τον άνθρωπο ως ιδιαίτερης σημασίας 2) τα κινητά αντικείμενα που περιλαμβάνουν «έργα τέχνης κάθε είδους», «αντικείμενα ιστορικής σημασίας», αρχαιολογικά αντικείμενα, ανθρώπινα και ζωικά απομεινάρια, αντικείμενα «επιστημονικής σημασίας» κ.λπ. 3) «οι ιδέες στις οποίες βασίζονται οι νέες δεξιότητες, τεχνικές και γνώσεις», συμπεριλαμβανομένων των ιδεών που περιλαμβάνονται στο πεδίο της πνευματικής ιδιοκτησίας· 4) «πρότυπα συμπεριφοράς και γνώσης» που ενσωματώνονται από τις παραδοσιακές τελετουργίες, δεξιότητες, τελετές, μουσική, θέατρο κ.λπ. 5) πληροφορίες για όλα τα άλλα συστατικά στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς, για παράδειγμα πώς παιζόταν η μουσική, σε ποιες περιστάσεις κ.λπ.

Το νόημα και η σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς καθορίζεται επίσης από εθνικά, παγκόσμια, συλλογικά και ατομικά συμφέροντα που σχετίζονται με την προστασία και τη διαφύλαξή της. Όπως αναφέρθηκε σε σχέση με τη Σύμβαση της Χάγης του 1954, η πρώτη κύρια αιτιολογία για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς προκύπτει από την αναγνώριση του δικαιώματος κάθε κράτους να ταυτοποιεί, να ελέγχει φυσικά και να προστατεύει την υλική πολιτιστική κληρονομιά του από την καταστροφή και τη λεηλασία σε καιρό πολέμου. Ένας παρόμοιος κρατικοκεντρικός ορισμός της πολιτιστικής κληρονομιάς εφαρμόζεται στο πλαίσιο του δεύτερου σκεπτικού της διεθνούς προστασίας, το οποίο συνίσταται στην απαγόρευση και την πρόληψη της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών σε καιρό ειρήνης. Σε σχέση με αυτό, το διεθνές σύστημα που θεσπίστηκε με τη Σύμβαση της UNESCO του 1970 για τα μέσα απαγόρευσης και πρόληψης της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας Πολιτιστικής Περιουσίας υπονοεί τη διαδικαστική αρχή της διακρατικής συνεργασίας για την προστασία της αντίστοιχης εθνικής κληρονομιάς τους.

Το τρίτο σκεπτικό υπερβαίνει το κρατικό συμφέρον για την προστασία των εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, και αφορά στην ιδέα του γενικότερου συμφέροντος της ανθρωπότητας για την προστασία της ιδιαίτερου ενδιαφέροντος παγκόσμιας κληρονομιάς. Η έννοια αυτή, η οποία εισήχθη σε παγκόσμιο επίπεδο με τη Σύμβαση για την Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά του 1972, αναγνωρίζει ότι ορισμένες πολιτιστικές και φυσικές τοποθεσίες έχουν ιδιαίτερη αξία, για το σύνολο των ανθρώπων. Έτσι, το καθήκον διατήρησης και προστασίας της παγκόσμιας κληρονομιάς είναι γενικότερου ενδιαφέροντος βαρύνοντας τη διεθνή κοινότητα στο σύνολό της. Ένα παρόμοιο ενδιαφέρον είναι και το αντικείμενο της Σύμβασης της UNESCO του 2001 για την προστασία της Υποβρύχιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, σύμφωνα με την οποία η υποβρύχια πολιτιστική κληρονομιά θεωρείται κλειδί για τη μελέτη της ιστορίας του ανθρώπου και των πολιτισμών. Ως εκ τούτου, η κληρονομιά αυτή απολαμβάνει ειδικού καθεστώτος βάσει του διεθνούς δικαίου προς όφελος όλης της ανθρωπότητας.

Το τέταρτο σκεπτικό απορρέει από την πεποίθηση ότι η προστασία της ποικιλίας των ζωντανών πολιτισμών και η προώθηση της πολυμορφίας των εκφράσεων τους είναι προς το γενικό συμφέρον όλης της ανθρωπότητας. Συνεπώς, το σκεπτικό αυτό αφορά τις άυλες πτυχές της πολιτιστικής κληρονομιάς που προστατεύονται σε παγκόσμιο επίπεδο από τη σύμβαση της UNESCO του 2003 για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και τη Σύμβαση της UNESCO του 2005 για την Προστασία και την Προώθηση της Πολυμορφίας των Πολιτιστικών Εκφράσεων.

Το τελευταίο σκεπτικό σχετίζεται με τη σχέση μεταξύ υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η αλληλεπίδραση αυτή μπορεί να αναφέρεται τόσο σε ατομικά όσο και σε συλλογικά δικαιώματα. Φαίνεται, ωστόσο, ότι η θεμελιώδης σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς για τη δημιουργία και τη διεκδίκηση της πολιτιστικής ταυτότητας τοποθετεί το ζήτημα στο πλαίσιο των ομαδικών και συλλογικών δικαιωμάτων των ανθρώπων. Ειδικότερα, η αλληλεπίδραση αυτή αφορά τα δικαιώματα των εθνικών, γλωσσικών και θρησκευτικών μειονοτήτων καθώς και των αυτόχθονων πληθυσμών για να απολαμβάνουν τον πολιτισμό τους στις υλικές και άυλες διαστάσεις του. Ως εκ τούτου, η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς θεωρείται σήμερα όλο και συχνότερα ως σημαντικό στοιχείο του συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αναμφισβήτητα, η κρατική διαδοχή στην πολιτιστική περιουσία εμπλέκει όλα αυτά τα προβλήματα και τα ζητήματα που προκύπτουν από την ιδιαίτερα σύνθετη έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η εναλλαγή κρατικής κυριαρχίας σε μία περιοχή επηρεάζει την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά, καθώς και τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που σχετίζονται με αυτήν. Το παρόν βιβλίο επικεντρώνεται στην υλική πολιτιστική κληρονομιά, καθώς η υλική πτυχή ήταν το κύριο μέλημα της καλά τεκμηριωμένης διεθνούς θεωρίας και πράξης του διεθνούς δικαίου. Κατά συνέπεια, αναφέρεται στην κρατική διαδοχή όσον αφορά στα μνημεία τέχνης, αρχαιολογίας και

αρχιτεκτονικής, στα αντικείμενα και τους χώρους της επιστήμης, της θρησκευτικής λατρείας (res sacrae), και της εθνικής ή συλλογικής μνήμης. Αφορά, επίσης, ιστορικά αρχεία και βιβλιοθήκες μείζονος πολιτιστικής και ιστορικής σημασίας, εκτός των απλών διοικητικών ή δικαστικών αρχείων. Το παρόν έργο δεν ασχολείται με το ζήτημα των ανθρώπινων λειψάνων, καθώς αυτά δεν αποτελούν αγαθά ή υλικά. Είναι μέρη του ανθρώπινου σώματος και σπάνια μπορούν να αντιμετωπιστούν με όρους διαδοχής. Στην πράξη, υπάρχει μια περιορισμένη ομάδα ανθρώπινων λειψάνων που μπορούν να θεωρηθούν ως κρατική ιδιοκτησία (π.χ. μουμιοποιημένα λείψανα εξαφανισμένων πολιτισμών που διατηρούνται σε κρατικά μουσεία ή επιστημονικά ιδρύματα).

Σε γενικές γραμμές, τα διεθνή νομικά κείμενα σχετικά με την κρατική διαδοχή δεν δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στην τύχη της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Ασχολούνται σχεδόν αποκλειστικά με το ζήτημα της κατανομής της κινητής κρατικής πολιτιστικής περιουσίας, θεωρώντας ότι η ακίνητη πολιτιστική περιουσία, συμπεριλαμβανομένων των πολιτιστικών χώρων, απλώς μοιράζεται τη μοίρα της εδαφικής επικράτειας. Στην πραγματικότητα, η κρατική διαδοχή κινητών πολιτιστικών αγαθών θεωρείται μάλλον ως μια εξαίρεση από τους γενικούς κανόνες για τη διανομή της κρατικής περιουσίας και των αρχείων και ρυθμίζεται από ένα σύνολο μη δεσμευτικών αρχών (κατευθυντήριων γραμμών), που εφαρμόζονται ανάλογα με την περίπτωση. Επιπλέον, το καθεστώς των υποχρεώσεων εκ της πολιτιστικής κληρονομιάς και η σημασία της πολιτιστικής συνεργασίας στην κρατική κληρονομική διαδοχή δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο βαθύτερης θεωρητικής συζήτησης.

Από την άλλη πλευρά, η κατανομή και η διανομή των πολιτιστικών αγαθών σε περιπτώσεις κρατικής διαδοχής έχει εξεταστεί εκτενώς στη νομική βιβλιογραφία που ασχολείται με τις γενικές έννοιες της ανάκτησης των πολιτιστικών αγαθών. Τα πρώτα θεμελιώδη νομικά κείμενα για το θέμα αυτό που δημοσιεύθηκαν από τον Charles de Visscher, για τη διάλυση των πολυεθνικών αυτοκρατοριών μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, τα οποία συστηματοποίησαν δέκα οκτώ συστημικές εξελίξεις στη διεθνή πρακτική και διακρίνοντας θεωρητικά τις περιπτώσεις επανόρθωσης πολιτιστικών αγαθών που εκτοπίστηκαν σε ένοπλες συγκρούσεις από εκείνες που αναφέρονται στην κατανομή των εν λόγω περιουσιακών στοιχείων ως αποτέλεσμα εδαφικών αναδιατάξεων. Ειδικότερα, ο Visscher υπενθύμισε την περίπτωση της διάλυσης της Αυστροουγγαρίας και το νομικό σκεπτικό που εφάρμοσε μια διεθνής επιτροπή διαιτησίας που αποφάσισε για τη διανομή των συλλογών των Αψβούργων. Είναι σημαντικό ότι επανεπιβεβαίωσε την ανάδυση νέων αρχών στο διεθνές δίκαιο, που συνίστανται στην «ενότητα της τέχνης και των συλλογών» και στην «ανασυγκρότηση της καλλιτεχνικής και ιστορικής κληρονομιάς». Επίσης, ταξινόμησε τους διάφορους δεσμούς που συνδέουν ένα έργο τέχνης με μια συγκεκριμένη περιοχή όπως «την εθνικότητα ή τον τόπο γέννησης του καλλιτέχνη, τον δεσμό μεταξύ του έργου και της ιστορίας του έθνους, την καλλιτεχνική παράδοση που το εμπνέει... και την κατανομή του σε έναν συγκεκριμένο τόπο ή για μια συγκεκριμένη χρήση». Ωστόσο, αυτές οι παραδοχές γίνονταν αποδεκτές μόνο σε μη δεσμευτική βάση και για διαπραγματεύσεις μεταξύ κυρίαρχων κρατών. Συνεπώς, δεν μπορούσαν να αντιμετωπιστούν ως εθιμικοί

κανόνες του διεθνούς δικαίου, παρόλο που συνιστάται η εφαρμογή τους. Επιπλέον, παρατήρησε ότι στην κρατική πρακτική οι εδαφικές και εθνικές εκτιμήσεις συχνά αμφισβητούνταν από την αρχή του «απαρβαίσματος των συλλογών που αποτελούν ένα οργανικό σύνολο, η πληρότητα του οποίου έχει από μόνη της παγκόσμια αξία».

Στην πρακτική της ανασυγκρότησης διάσπαρτων πολιτιστικών κληρονομιών μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η κατανομή των πολιτιστικών αγαθών διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις περιπτώσεις εδαφικών ανακατατάξεων. Ειδικότερα, η Συνθήκη Ειρήνης του 1947 με την Ιταλία περιείχε ένα ιδιαίτερα σύνθετο σώμα διατάξεων σχετικά με τον επαναπατρισμό πολιτιστικών αγαθών στη Γιουγκοσλαβία, με βάση αμιγώς εδαφικές εκτιμήσεις. Έτσι, ο εδαφικός παράγοντας προϋπέθετε την συμπερίληψη της πολιτιστικής διάστασης της κρατικής διαδοχής στην ευρύτερη συζήτηση περί ανάκτησης και αποκατάστασης. Υπό το πρίσμα αυτό, η σχετική νομική βιβλιογραφία, συμπεριλαμβανομένων των ευρέως αναφερόμενων έργων των István Vásárhelyi και Wojciech Kowalski, πρότεινε γενικά την αρχή της εδαφικής προέλευσης να διέπει την κατάσταση των πολιτιστικών αγαθών που αφαιρούνται τόσο σε ένοπλες συγκρούσεις όσο και σε εδαφικές ανακατατάξεις. Κατά συνέπεια, ένα διάδοχο κράτος μπορεί να έχει αξίωση βάσει του διεθνούς εθιμικού δικαίου να ανακτήσει όλη την κινητή πολιτιστική κληρονομιά (όχι μόνο την κρατική περιουσία) που αφαιρέθηκε από την επικράτεια στην οποία σχετίζεται η διαδοχή.

Η διαδικασία της αποαποικιοποίησης άλλαξε αυτές τις προσεγγίσεις. Οι εκπρόσωποι των νέων (μετα-αποικιακών) ανεξάρτητων κρατών ανέπτυξαν την πολιτιστική διάσταση της αρχής της αυτοδιάθεσης, ορίζοντας το δικαίωμα κάθε ανεξάρτητου λαού να ανακτήσει, να απολαύσει και να εμπλουτίσει την πολιτιστική του κληρονομιά. Η αναγνώριση της συλλογικής ταυτότητας ενός λαού και της κυριαρχίας του επί της εδαφικής επικράτειας, θεωρήθηκε ότι συνεπάγεται την αναγνώριση της πολιτιστικής αυτονομίας και της κυριαρχίας επί των πολιτιστικών πόρων, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που διασκορπίστηκαν στο παρελθόν. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργήθηκε μια σαφής θεωρητική σχέση μεταξύ της ανεξαρτησίας, της πολιτιστικής ανάπτυξης και της φυσικής αποκατάστασης του πολιτιστικού υλικού, η οποία όμως σπάνια γίνεται αποδεκτή από τις πρώην αποικιακές δυνάμεις, οι οποίες διστάζουν να μοιραστούν τις συλλογές τους με τις πρώην αποικίες τους. Λόγω αυτών των αντιπαραθέσεων, οι αρχές σχετικά με την κρατική διαδοχή της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς δεν έχουν ποτέ κωδικοποιηθεί. Η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου (ΕΔΔ-ILC) αποφάσισε ότι τα κρατικά πολιτιστικά αγαθά θα καλύπτονται από ένα γενικό καθεστώς κρατικής διαδοχής στην κρατική περιουσία. Άλλα αντικείμενα, που δεν αποτελούν κρατική περιουσία, εξαιρέθηκαν από το τελικό κείμενο της Σύμβασης της Βιέννης του 1978. Προφανώς, μια τέτοια λύση ήταν δυσμενής για τα νέα ανεξάρτητα κράτη, δεδομένου ότι ένα μεγάλο μέρος του πολιτιστικού υλικού που εκτοπίστηκε ή λεηλατήθηκε υπό αποικιακή κατοχή δύσκολα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως κρατική ιδιοκτησία κατά την ημερομηνία διαδοχής του κράτους. Στην πραγματικότητα, πολλά αντικείμενα και συλλογές πέρασαν σε διάφορες μη κρατικές οντότητες ή σε ιδιώτες συλλέκτες. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου πρότεινε όπως οι πολύπλοκες μετα-αποικιακές

διαδικασίες να διευθετούνται από μια εξειδικευμένη επιτροπή της UNESCO. Φαίνεται ότι η κρατούσα νομική άποψη ακολούθησε αυτή την προσέγγιση διαχωρίζοντας την κατανομή των πολιτιστικών αγαθών στα ευρωπαϊκής αντίληψης «κλασικά» σενάρια κρατικής διαδοχής, από εκείνα που αφορούν στην αποαποικιοποίηση. Στην πρώτη κατηγορία οι υποθέσεις θα διευθετηθούν στο πλαίσιο της φόρμουλας του «επαναπατρισμού» που ισχύει ιδίως στην εκχώρηση και τη διάλυση ενός πολυεθνικού κράτους. Για παράδειγμα, ο Wojciech Kowalski υποστηρίζει ότι «η διαφορετική αντιμετώπισή τους προκαθορίζεται από την ιδιαίτερη φύση της αλλαγής του νομικού καθεστώτος που τα διέπουν και από τα υιοθετούμενα νομικά ρυθμιστικά συστήματα». Κατά συνέπεια, «ως αποτέλεσμα της εκχώρησης τους, τα εδάφη αποκαθίστανται συνήθως στο πλαίσιο της αρχικής κρατικής οντότητας, και σε περίπτωση διάλυσης, τα αναδυόμενα κράτη ανακτούν την απολεσθείσα ανεξαρτησία τους». Υποστηρίζει ότι αυτοί οι τύποι κρατικής διαδοχής αφορούν συνήθως «παλαιές και σαφώς διαμορφωμένες εθνικές παραδόσεις και την αντίστοιχη πολιτιστική κληρονομιά που συνδέεται με τις παραδόσεις αυτές και εκφράζοντας ένα διακριτό εθνικό χαρακτήρα. Έτσι, η ανάγκη ρύθμισης ζητημάτων πολιτιστικής κληρονομιάς εμφανίζεται προφανής και φυσική και θα πρέπει ως τέτοια, να αντιμετωπίζεται ως στοιχείο του γενικού συστήματος κρατικής διαδοχής.

Αντίστροφα, η τύχη των πολιτιστικών αγαθών που αφαιρέθηκαν κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας, θα πρέπει να διέπεται από το μάλλον ασαφές καθεστώς της «επιστροφής» *ex gratia*, που βασίζεται περισσότερο σε ηθικές επιταγές -κατάλληλο για τις περιπτώσεις όπου τα αντικείμενα εγκατέλειψαν τις χώρες προέλευσής τους πριν από την αποκρυστάλλωση του εθνικού και διεθνούς δικαίου για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Αυτό αφορά ιδιαίτερα τις σχέσεις μεταξύ των νέων και τρίτων κρατών, καθώς πολλές μετακινήσεις πολιτιστικών αντικειμένων πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας από τρίτα κράτη και τους θεσμούς τους. Ως εκ τούτου, υποστηρίχθηκε ότι έπρεπε να θεσπιστούν ειδικοί κανόνες για τις περιπτώσεις στις οποίες τα τρίτα αυτά κράτη «είχαν επωφεληθεί από την αποικιακή κατοχή». Υποστηρίχθηκε ότι οι κανόνες σχετικά με την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών που αφαιρέθηκαν σε περίπτωση πολέμου και υπό στρατιωτικό εξαναγκασμό θα μπορούσαν να επεκταθούν στις περιπτώσεις κατά τη διάρκεια της αποικιακής κατοχής.

Η νομιμότητα ενός τέτοιου διαχωρισμού έχει σε κάποιο βαθμό αμφισβητηθεί από μερίδα νομικών ερευνητών. Συγκεκριμένα, η Ana F. Vrdoljak, στη μονογραφία της σχετικά με την αποκατάσταση πολιτιστικών αγαθών στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, ασκεί κριτική στις λύσεις που εφαρμόζει η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου (International Law Commission – LCC). Εξηγεί ότι οι επί της ουσίας διαφορές μεταξύ των μετα-αποικιακών και των «κλασικών» σεναρίων κρατικής διαδοχής όσον αφορά στην πολιτιστική κληρονομιά δεν δικαιολογούν πειστικά τη χωριστή αντιμετώπιση τους. Η Vrdoljak υπενθυμίζει τις διαμάχες σχετικά με την κατανομή των πολιτιστικών αγαθών κατά την εποχή της διάλυσης πολυεθνικών κρατών μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, και υποστηρίζει ότι οι εκτιμήσεις που προέβλεπαν οι πρώην αυτοκρατορίες και τα νέα ανεξάρτητα κράτη μετά το 1918 είναι ανάλογες με εκείνες της εποχής της

αποαποικιοποίηση από τις αποικιακές δυνάμεις και τις πρώην αποικίες τους. Εξηγεί ότι πριν από την εποχή του νόμου περί πολιτιστικής κληρονομιάς, η ανάκτηση άρχισε να αναδύεται ως «ένας πρώιμος δείκτης της μετάβασης στο πλαίσιο της διεθνούς κοινότητας από τις πολιτικές προωθητικές του πολιτιστικού δαρβινισμού προς τον πολιτιστικό πλουραλισμό». Κατά συνέπεια, ο φυσικός έλεγχος της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς δεν αποκτά απλά εδαφικές ή ιδιοκτησιακές διαστάσεις, αλλά ο ρόλος του είναι κρίσιμος για την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της οποίας η πολιτιστική ταυτότητα αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη συστατικά. Υπό αυτό το πρίσμα, τα διάφορα νομικά πλαίσια που προβλέπουν την αποκατάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς στους τόπους και τους λαούς που τη δημιούργησαν, συμπεριλαμβανομένων των αρχών της κρατικής διαδοχής των πολιτιστικών αγαθών, αντανakλούν γενικότερα ανθρωποκεντρικές λογικές για την αποκατάσταση.

Το νέο κύμα διαδικασιών διαδοχής κρατών στην Κεντρική Ανατολική Ευρώπη μετά την 1989 άνοιξε εκ νέου την ευρεία συζήτηση για την τύχη των πολιτιστικών αγαθών. Και πάλι, τα θέματα επιστροφής των πολιτιστικών αντικειμένων που αφαιρέθηκαν στις περιπτώσεις ένοπλων συρράξεων συζητήθηκαν παράλληλα με εκείνα που αφορούσαν την κατανομή του υλικού αυτού στις περιπτώσεις κρατικής διαδοχής. Στην πραγματικότητα, οι διακρατικές διαπραγματεύσεις συχνά αντιμετώπιζαν από κοινού αυτά τα δύο διαφορετικά ζητήματα. Το νομικό δόγμα παρέμεινε μάλλον επιφυλακτικό σε αυτό το θέμα, επιβεβαιώνοντας συνήθως την υποχρέωση των εμπλεκόμενων μερών στη διαδικασία της κρατικής διαδοχής να διευθετούν τυχόν διαφωνίες σχετικά με τα μετακινηθέντα πολιτιστικά αγαθά. Ωστόσο, στο επίπεδο των αρχών που αφορούν την κατανομή των εν λόγω περιουσιακών στοιχείων κατά την κρατική διαδοχή, οι θεωρητικοί του διεθνούς δικαίου δεν έχουν γενικά προωθήσει νέες προσεγγίσεις. Όπως και στην περίπτωση του ψηφίσματος του 2001 που ενέκρινε το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου (Institute of International Law – IIL), με τίτλο Κρατική Διαδοχή στα Ζητήματα Ιδιοκτησίας και Χρεών (State Succession in Matters of Property and Debts), ακολούθησε την άποψη ότι οι διακρατικές διευθετήσεις σε αυτά τα θέματα πρέπει να βασίζονται σε δύο θεμελιώδη κριτήρια: 1) την εδαφική προέλευση, και 2) τη μείζονα σημασία για την πολιτιστική κληρονομιά ενός διαδόχου κράτους. Η εφαρμογή του περιεχομένου αυτών των αρχών αφέθηκε στα ενδιαφερόμενα κράτη. Επιπλέον, γίνεται φανερό ότι η εν τοις πράγμασι κρατική πρακτική στον τομέα αυτό έχει μελετηθεί ελάχιστα, γεγονός που προκαλεί έκπληξη δεδομένου του όγκου την νομικής βιβλιογραφίας που ασχολείται με διάφορες πτυχές της κρατικής διαδοχής. Υπάρχουν, ωστόσο, ορισμένες σημαντικές εξαιρέσεις, όπως οι εξαιρετικές μελέτες που διεξήγαγε η Patricia Kennedy Grimsted σχετικά με την κατάσταση των ιστορικών αρχείων στην περίπτωση της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης. Η μονογραφία της, *Trophies of War and Empire* (2001), είναι η καλύτερη πηγή πληροφοριών για το θέμα αυτό που έχει εκδοθεί ποτέ.

Παρ' όλα αυτά, η μετά τον Ψυχρό Πόλεμο διάλυση των πολυεθνικών κρατών οδήγησε σε μια κριτική αναθεώρηση των υφιστάμενων θεωριών σχετικά με την κρατική διαδοχή στην πολιτιστική ιδιοκτησία. Μια τέτοια συνθετική προσέγγιση μπορεί να

παρατηρηθεί ιδίως στη γερμανική και την ελβετική βιβλιογραφία. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πρόσφατη μονογραφία για το θέμα αυτό του Yves Huguenin-Bergemat. Ο συγγραφέας διακρίνει τέσσερις σημαντικές μη δεσμευτικές αρχές που εφαρμόζονται στην κατανομή των κινητών πολιτιστικών αγαθών. Αυτές βασίζονται στους διακανονισμούς σχετικά με το θέμα της κατανομής των πολιτιστικών αγαθών στην περίπτωση της διάλυσης της Αυστροουγγαρίας μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, σε συνδυασμό με ορισμένες σύγχρονες τάσεις του διεθνούς δικαίου. Κατά συνέπεια, ως πρώτη στοιχειώδης αρχή ορίζεται η εδαφική προέλευση (καταγωγή) των πολιτιστικών αγαθών, η οποία συνδυάζεται με τη δεύτερη αρχή - τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η σύνδεση μεταξύ των δύο αυτών αρχών είναι κρίσιμη, διότι η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στο αρχικό ιστορικό, γεωγραφικό και πολιτιστικό τους πλαίσιο αποτελεί μία από τις βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ως εκ τούτου, η σημασία ορισμένων αντικειμένων για την πολιτιστική κληρονομιά ενός διάδοχου κράτους πρέπει να εξισορροπείται από την τοπική ή περιφερειακή αξία ενός συγκεκριμένου αντικειμένου. Η δυνατότητα εφαρμογής αυτών των δύο αρχών μπορεί, ωστόσο, να αμφισβητηθεί από την αρχή της ακεραιότητας των συλλογών διεθνούς κύρους. Τέλος, η διανομή των κρατικών πολιτιστικών αγαθών μπορεί απλώς να ακολουθεί την αρχή της ισότητας. Αυτή συνίσταται ουσιαστικά στη δίκαιη κατανομή της περιουσίας των προηγούμενων κρατών μεταξύ των διαδόχων της. Έτσι, το πόρισμα Huguenin-Bergemat συνδύασε για πρώτη φορά ρητά τις αρχές που ισχύουν για την κατανομή των κρατικών κινητών πολιτιστικών αγαθών κατά την κρατική διαδοχή με τις γενικά αναγνωρισμένες αρχές για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, η ανάλυσή του επικεντρώθηκε κυρίως σε τεχνικές αρχές σχετικά με την κατανομή και διανομή κινητών πολιτιστικών αγαθών, αποφεύγοντας μια ευρύτερη συζήτηση σχετικά με την κρατική διαδοχή σε σχέση με τις διεθνείς υποχρεώσεις πολιτιστικής κληρονομιάς και τη διεθνή ευθύνη.

Προφανώς, το θέμα της κρατικής διαδοχής στα πολιτιστικά αγαθά δεν αποτέλεσε ποτέ αντικείμενο μιας βαθιάς και ολοκληρωμένης νομικής έρευνας. Παρά τις εκτεταμένες επιστημονικές συνεισφορές στον τομέα της κρατικής διαδοχής και του δικαίου της πολιτιστικής κληρονομιάς, η ανάλυση των ιδιαιτεροτήτων των πολιτιστικών αγαθών ως αντικείμενο κρατικής διαδοχής είναι επίκαιρη και αναγκαία. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα σε σχέση με τις εν εξελίξει διαδικασίες κρατικής διαδοχής σε διάφορα μέρη του πλανήτη (π.χ. Κοσσυφοπέδιο, Παλαιστίνη, Κριμαία), ή πιθανές μελλοντικές εδαφικές και πολιτιστικές μεταμορφώσεις στη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική. Έτσι, τα παλιά ερωτήματα απαιτούν νέες απαντήσεις υπό το πρίσμα της αυξανόμενης πολυπλοκότητας των υποχρεώσεων πολιτιστικής κληρονομιάς στο διεθνές δίκαιο.

Όσον αφορά τη συνέπεια της χρήσης ορισμένων όρων σε όλο το βιβλίο, είναι σημαντικό να εξηγηθεί ότι ο όρος «υλική πολιτιστική κληρονομιά», όπως εφαρμόζεται στις υλικές πολιτιστικές εκδηλώσεις (κινητά και ακίνητα τεκμήρια των ανθρώπινων πνευματικών επιτευγμάτων), χρησιμοποιείται συχνά με δύο άλλες συνώνυμες εκφράσεις: «πολιτιστική κληρονομιά» και «πολιτιστική ιδιοκτησία». Η πρώτη από

αυτές τις εκφράσεις εφαρμόζεται συνήθως σε σχέση με τις εξελίξεις του διεθνούς δικαίου και της διεθνούς πρακτικής πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ ο όρος «πολιτιστική ιδιοκτησία» υποδηλώνει την οικονομική αξία των υλικών πολιτιστικών εκδηλώσεων. Οι όροι «πολιτιστικά αγαθά», «πολιτιστικό υλικό» και «πολιτιστικά αντικείμενα», όσον αφορά την κινητή πτυχή της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς, χρησιμοποιούνται εναλλακτικά στο παρόν βιβλίο.

ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Introduction

The point about the relationship between ‘identity’ and ‘heritage’ is that they are contingent upon one another: no identity without an act of remembrance of some origin(s) and that, which is remembered as origin(s), is constructed into the identity’s heritage. This makes ‘history’ not into an objective, independent force, but identifies ‘history’ as a narrative. And as all narratives, it is a created and therefore chosen one, chosen, that is, by and for particular criteria tied to fundamental decisions about human life (the existential dimension); decisions which are themselves, in turn reflections of their place and time (the social dimension) ... As a modern endeavour, the question of identity found its answer in the idea of the nation and in the national state as its political, social, economic, and cultural expression.

‘State succession’ and ‘cultural heritage’ are profoundly interconnected and reflective of each other. In fact, they both derive from the universal idea of ‘inheritance’ and express the continuity between the past and the present. Cultural heritage is a powerful repository resource of wisdom intended to be preserved, enjoyed, and enriched by the creations of present generations and handed down to future ones. It is a vehicle and key provider of collective memory and identity—the factors conditioning processes of creation, dismemberment, and extinction of states, to which legal and doctrinal frameworks are provided by the theory of state succession. The latter employs the conception of succession of legal persons and applies it to different scenarios of replacement of states with regard to international obligations of territory. These also involve the legal situation of individuals and groups and their rights to cultural heritage. Paradoxically, the historic and semantic affinities between the concepts of cultural heritage and state succession do not alleviate their reciprocal relations. Indeed, the role of cultural heritage as an assertion of one’s rights and legitimacy to control a determined area may foster hostile attitudes and cause violent solutions to territorial disputes. Therefore, cultural heritage has often been exposed to intentional destruction, suppression, and plunder—weapons which affect human communities dramatically. The history of humankind is marked by an infinite number of examples of systematic cultural cleansing performed in the name of ethnic, national, and, more precisely, cultural ‘purity’, driven by ideological foundations of power and statehood. In parallel, the symbolic meanings of cultural heritage often lead to opposite tendencies aimed at restoring and/or (re)constructing national identities and collective memories through physical ‘repatriation’ of cultural treasures, despoiled or disparaged in the past.

The control, preservation, and enjoyment of cultural heritage do not however constitute the sole concern of state sovereignty. Indeed, the protection of cultural heritage has been subject to an extensive process of legislative internationalization, motivated by the recognition of the fundamental role performed by cultural manifestations in the

preservation of human dignity and the continuous development of all mankind. This book focuses on the legal effects of state succession on tangible cultural heritage and explores the principles regulating interstate arrangements with regard to such material. It does not consider the mechanisms for the creation of states as regulated under international law nor the cultural reasons for their dissolution or extinction. Neither is it about the removal and restitution of cultural assets. The central problem that the book attempts to tackle is to what extent the principles and practice of state succession reflect the evolution of the concept of cultural heritage in international law. With this aim, the book reconstructs iterations of international practice and legal doctrine of state succession to tangible cultural heritage since the formation of European nation-states in the nineteenth century, through the experience of decolonization, to the post-Cold War dissolution of multinational states. It intends to identify shortcomings, problems, contradictions, possible common trends and standards, and discusses what principles may be brought to bear on international practice in terms of normative developments.

1. The Meaning and Relevance of Cultural Heritage

Intuitively, the general meaning of the concept ‘cultural heritage’ does not pose any particular difficulties. For the purposes of the analysis conducted by this book, however, its legal meaning requires some clarification. The term ‘cultural heritage’ can be found in international legal instruments since the 1950s. It was used for the first time by the 1954 Hague Convention, adopted by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) in response to the immense destruction and plunder of monuments and works of art during the Second World War. The Convention expresses a common understanding of the international community that the introduction of uniform measures for protection of cultural heritage in time of war constitutes the interest of ‘all peoples of the world’. Under Article 1, it defines the material object of protection—cultural property as ‘movable or immovable property of great importance to the cultural heritage of every people’. As the protection refers to certain tangible property, the concept of cultural heritage thus has much broader connotations. In its ordinary meaning, it consists in the sum of movable and immovable property considered significant due to its historic, artistic, or religious interest. The formulation ‘great importance to the cultural heritage of every people’ indicates, however, the fundamental axiological dimension of cultural heritage. In this sense, it may be defined as a reservoir of all the values and interests embodied by such material evidence.

Over time, the legal notion of ‘cultural heritage’ evolved into a more human-oriented concept, comprising both tangible as well as intangible manifestations of human intellectual and spiritual achievements. In the vast legal literature on the topic, the systematization proposed by Lyndell V. Prott deserves special attention. Prott accurately summarizes the complexity of different legal aspects of cultural heritage and lists its five main constitutive elements: 1) human-made environments which include not only immovable property, such as buildings, parks, monuments, and the like, but also ‘natural sites held by human beings to be of special significance’; 2) movables

encompassing ‘artworks of every kind’, ‘objects of historic importance’, archaeological objects, human and animal remains, objects of ‘scientific importance’, etc; 3) ‘the ideas on which new skills, techniques and knowledge are built’, including the ideas covered by the concept of intellectual property; 4) ‘patterns of behavior and knowledge’ embodied by traditional rituals, skills, ceremonies, music, theatre, etc; 5) information on all the other constitutive elements of cultural heritage, for example how music was performed, on what occasions, etc. Obviously, it may be argued that this list is not exhaustive as every society has different and constantly developing means of transmitting knowledge, yet it indicates the main dimensions constituting the concept of ‘cultural heritage’, though each element is differently regulated by international law.

The meaning and relevance of cultural heritage is also determined by national, universal, collective, and individual interests relating to its protection and safeguarding. As mentioned with reference to the 1954 Hague Convention, the first main rationale for the protection of cultural heritage arises from the recognition of the right of every state to identify, physically control, and protect its tangible cultural heritage against destruction and plunder in time of war. A similar state-oriented definition of cultural heritage is applied under the second rationale for international protection, which consists in prohibiting and preventing the illicit movement of cultural property in peacetime. In relation to this, the international system established by the 1970 UNESCO Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property implies the procedural principle of international cooperation between states in order to protect their respective national heritage.

The third rationale goes beyond the state’s interest in the protection of its national cultural heritage and addresses the idea of the general interest of all mankind in the protection of world heritage of exceptional interest. This concept, introduced at the universal level by the 1972 World Heritage Convention, recognizes that certain cultural and natural sites are of outstanding universal value, important for all peoples. Thus, the duty of conservation and protection of world heritage is of a general interest and rests on the international community as a whole. A similar concern is also addressed by the regime of the 2001 UNESCO Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, according to which underwater cultural heritage shall be considered as a key to the study of the history of man and civilizations. Therefore, such heritage shall enjoy special status under international law for the benefit of all mankind.

The fourth rationale arises from the conviction that protection of the variety of living cultures and the promotion of diversity of their expressions lie in the general interest of all humanity. Accordingly, this rationale regards the intangible aspects of cultural heritage protected at the universal level by the 2003 UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage¹³ and the 2005

UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions.

The last rationale relates to the relationship between material and non-material cultural heritage and human rights. This interplay may refer both to individual rights and collective rights. It appears, however, that the fundamental significance of cultural heritage for the creation and assertion of cultural identity places the issue within the context of group and collective rights of people. In particular, this interplay concerns the rights of ethnic, linguistic, and religious minorities as well as indigenous peoples to enjoy their own culture in its material and non-material dimensions. Therefore, the protection of cultural heritage is nowadays more often perceived as an important element of the human rights system.

Arguably, state succession in cultural property involves all these problems and considerations owing to the very complex meaning of cultural heritage. A change of state sovereignty over a territory affects tangible and intangible cultural heritage as well as the rights and obligations related to it. This book focuses on tangible cultural heritage as the material aspect has been the main concern of well-documented international practice and doctrine of international law. Accordingly, it refers to state succession in respect of monuments of art, archaeology, and architecture, objects and sites of science, of religious worship (*res sacrae*), and of national or a group's memory. It also concerns historic archives and libraries of major cultural and historical significance, other than mere administrative or judicial records. This work does not deal with the question of human remains, as they are not goods or materials. They are parts of the human body and can seldom be treated in terms of succession. In practice, there is a limited group of human remains which may be considered as state property (eg mummified remains of extinct civilizations preserved in state-owned museums or scientific institutions).

Generally speaking, international legal texts on state succession do not pay much attention to the fate of tangible cultural heritage. They almost exclusively deal with the question of allocation of movable state cultural property, assuming that immovable property, including cultural sites, simply shares the destiny of the territory. In fact, state succession to movable cultural property is perceived as a certain exemption from general rules on the distribution of state property and archives, and is regulated by a set of non-binding principles (guidelines), applied on a case-by-case basis. Moreover, the status of cultural heritage obligations and the relevance of cultural cooperation in state succession has not been the subject of more profound doctrinal examination.

On the other hand, the allocation and distribution of cultural assets in cases of state succession has been extensively addressed in legal literature dealing with general

concepts of restitution and repatriation of cultural property. The first fundamental legal texts on this topic published by Charles de Visscher, on the occasion of the post-First World War dismantling of multinational empires,¹⁸ systemized developments in international practice, and doctrinally distinguished the situations of restitution of cultural property displaced in armed conflicts from those referring to the allocation of such assets as a result of territorial reconfigurations. In particular, Visscher recalled the case of the dissolution of Austria–Hungary and the legal reasoning applied by an international arbitration committee deciding on the distribution of the Habsburg collections. Importantly, he reaffirmed the emergence of new principles in international law, consisting in ‘unity of art and collections’, and ‘reconstruction of artistic and historic patrimony’. He also classified different bonds associating a work of art with a given territory as ‘the nationality or birthplace of the artist, the bond between the work and the nation’s history, the artistic tradition inspiring it...and its allocation to a certain place or for a given use.’ However, these considerations were only perceived on a non-binding basis for voluntary negotiations between sovereign states. Thus, they could not be treated as customary rules of international law, although their application was recommended. Moreover, he also observed that in state practice territorial and national considerations were often challenged by the principle of ‘inviolability of collections forming an organic whole, the completeness of which is in itself of world-wide value’.

In the post-Second World War practice of reconstruction of dispersed cultural patrimonies, the allocation of cultural assets played an important role in cases of territorial transfers. In particular, the 1947 Peace Treaty with Italy contained a very complex set of provisions on the repatriation of cultural property to Yugoslavia, based on purely territorial considerations. Thus, the territorial factor conditioned the inclusion of cultural aspects of state succession in the broader discourse on restitution. In light of this, the legal literature on this topic, including widely cited works by István Vásárhelyi and Wojciech Kowalski, generally put forward the principle of territorial provenance to govern the situation of cultural property removed in armed conflict and territorial transfers alike. Accordingly, a successor state may have a claim based on customary international law to recover all movable cultural heritage (not only state property) removed from the territory to which succession related.

The process of decolonization modified these considerations. The representatives of newly (post-colonial) independent states developed the cultural dimension of the principle of self-determination by defining the right of every independent people to regain, enjoy, and enrich their cultural heritage. The recognition of the collective identity of a people and its sovereignty over the territory has been perceived as implying the recognition of cultural autonomy and sovereignty over cultural resources, including those dispersed in the past. Thus, a clear theoretical link between independence, cultural development, and the physical restoration of cultural material has been established, though rarely accepted by former colonial powers, reluctant to share their collections with their former colonies. Due to these controversies, the principles on state succession to material cultural heritage have never been codified. The International Law

Commission (ILC) decided that state cultural property would be covered by a general regime on state succession to state property. Other objects, not forming state property, were excluded from the final text of the 1983 Vienna Convention. Obviously, such a solution was unfavorable for newly independent states since a great part of cultural material displaced or pillaged under colonial occupation could hardly be classified as state property at the date of state succession. In fact, many objects and collections were passed to different non-state entities or private collectors. Therefore, the International Law Commission proposed that the complex post-colonial claims would be determined by a specialist UNESCO Committee. It appears that the majority of legal scholarship followed this view and separated the allocation of cultural property in 'classic' scenarios of succession of states, in particular in the European context, from those concerning decolonization. The first group of cases would be settled in the framework of the formula of 'repatriation' applicable in particular to cession and dissolution of a multinational state. For instance, Wojciech Kowalski argues that 'their separate treatment is predetermined by the specific nature of these changes in the legal status and by the adopted systems of legal regulation.' Accordingly, 'as a result of the cession of territory the lands are usually restored to their original state organism, in the case of dissolution, the emerging states regain their previously lost independence.' He claims that these types of state succession usually concern 'old and clearly shaped national traditions and the corresponding cultural heritage tied to these traditions and expressing a certain national character. Thus, the necessity of regulating questions of cultural heritage seems obvious and natural and should as such be treated as an element of the general succession scheme.

Inversely, the fate of cultural property removed during colonialism should be governed under the rather vague *ex gratia* regime of 'return', based more on moral considerations—adequate for cases where objects left their countries of origin prior to the crystallization of national and international law on the protection of cultural property. This particularly refers to relations between new states and third-party states, as many colonial removals of cultural items were performed by third-party states and their institutions. Therefore, it was argued that special rules for cases in which such states 'had profited from the colonial occupation' needed to be established. It was argued that the rules on the restitution of cultural property removed in the event of war and under military duress could be extrapolated to cases of colonial occupation.

The legitimacy of such a division has been partially questioned by a few representatives of legal scholarship. In particular, Ana F. Vrdoljak, in her monograph on the restitution of cultural objects under international law, criticizes the solutions applied by the ILC. She explains that differences in substance between post-colonial and 'classic' scenarios of state succession in respect of cultural heritage do not convincingly justify the separate treatment of these situations. Vrdoljak recalls the controversies on the allocation of cultural property at the time of the post-First World War dismantling of multinational states and argues that the considerations advanced by former empires and newly independent states after 1918 are analogous to those used in decolonization by

colonial powers and their former colonies. She explains that before the era of cultural heritage law, restitution began to emerge as ‘an early marker of the transition within the international community from policies promoting cultural Darwinism to cultural pluralism.’ Accordingly, the physical control over the tangible aspects of cultural heritage is not merely linked to territorial or title considerations, but its role is crucial in protecting human dignity, of which cultural identity is one of the fundamental components. In this light, different legal frameworks providing the restoration of cultural heritage to the places and peoples who created them, including the principles of state succession to cultural property, reflect more general human-oriented rationales for restitution.

The new wave of state succession processes in Central Eastern Europe after 1989 re-opened the broad discussion on the fate of cultural property. Again, the issues of restitution of cultural objects removed in the event of armed conflict were discussed together with those concerning the allocation of such material in cases of state succession. In fact, the interstate negotiations often jointly addressed these two different issues. Legal doctrine remained rather cautious on this topic, usually reaffirming the duty on parties to state succession to settle the controversies with regard to displaced cultural property. Yet at the level of principles relating to the allocation of such assets in state succession, the doctrine of international law has not generally advocated any new developments. As in the case of the 2001 IIL Resolution adopted by the Institute of International Law (IIL), entitled *State Succession in Matters of Property and Debts*, it followed the view that the interstate arrangements in these matters shall be based on two paramount criteria: 1) territorial provenance, and 2) major significance to the cultural heritage of a successor state. The implementation of the content of these principles was left to the states concerned. Furthermore, it also appears that actual state practice in this field has been scarcely studied, which is surprising given the volume of legal literature dealing with different aspects of state succession. There are, however, some important exemptions such as the excellent studies conducted by Patricia Kennedy Grimsted on the situation of historical archives in the case of the dissolution of the Soviet Union. Her monograph, *Trophies of War and Empire* (2001), is the best source of information on this topic ever published.

Nonetheless, the post-Cold War dissolution of multinational states led to a critical revision of the existing theories on state succession to cultural property. Such a synthesizing approach can be observed particularly in German and Swiss literature. Of special interest is the recent monograph on this topic by Yves Huguenin-Bergemat. The author distinguishes four major non-binding principles applicable to the allocation of movable cultural property. These are based on the settlements on the matter of the allocation of cultural property in the case of the post-First World War dissolution of Austria–Hungary, combined with some current tendencies in international law. Accordingly, the first rudimentary principle is defined as territorial provenance (origin) of cultural assets, which is combined with the second principle—the preservation of cultural heritage. The link between these two principles

is crucial because the protection of cultural property in its original historical, geographical, and cultural context constitutes one of the major fundamentals of international cultural heritage law. Therefore, the significance of certain objects for the cultural heritage of a successor state needs to be balanced by the local or regional value of a given object. The applicability of these two principles can, however, be challenged by the principle of the integrity of internationally ranked collections. Finally, the distribution of state cultural property may simply follow the principle of equity. This essentially consists in the equitable apportionment of property of the predecessor states between its successors. Thus, the findings of Huguenin-Bergénat for the first time explicitly combined the principles applicable to the allocation of state movable cultural property in state succession with generally recognized principles on the protection of cultural heritage. Yet his analysis primarily focused on technical principles on allocation and distribution of movable cultural property, avoiding a broader discussion on state succession in respect of international cultural heritage obligations and international responsibility.

Apparently, the topic of state succession in cultural property has never been subject of a profound comprehensive legal investigation. Despite extensive scholarly contributions in the area of state succession and that of cultural heritage law, the analysis of the peculiarities of cultural property as an object of state succession is timely and needed. This is particular true in relation to ongoing processes of state succession in different parts of the globe (e.g. Kosovo, Palestine, Crimea), or possible future territorial and cultural transfigurations in the Middle East and North Africa. Thus, the old questions require new answers in the light of the growing complexity of cultural heritage obligations in international law.

As regards the consistency of use of certain terms throughout the book, it is important to explain that the term ‘tangible cultural heritage’, as applied to material cultural manifestations (movable and immovable evidences of human spiritual achievements), is often used with two other synonymous expressions: ‘cultural patrimony’ and ‘cultural property’. The first of these expressions is usually applied in respect of developments of international law and practice prior to the Second World War, whereas ‘cultural property’ indicates the economic value of material cultural manifestations. The terms ‘cultural objects’, ‘cultural material’, and ‘cultural items’, regarding the movable aspect of tangible cultural heritage, are used interchangeably in this book.

Β' ΜΕΡΟΣ

ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

I. Η νομική γλώσσα και μετάφραση

Γενικά, τόσο η μετάφραση ως κλάδος, όσο και η νομική μετάφραση, αποτελούν τομείς σημαντικού ενδιαφέροντος, οι οποίοι έχουν λάβει σε μεγάλο βαθμό της ερευνητικής προσοχής που τους αρμόζει. Όπως είναι ήδη γνωστό, η επιστήμη της μετάφρασης δεν συνιστά μια απλή γλωσσική διαδικασία, βασισμένη στη στεία γνώση μιας γλώσσας αφετηρίας σε μια γλώσσα άφιξης, αλλά πρόκειται για μια σύνθετη, πολύπλευρη, και δυναμική διαδικασία, η οποία ενεργοποιεί τόσο τον γλωσσικό, όσο και τον εξωγλωσσικό εξοπλισμό ενός μεταφραστή. Δεν μεταφράζουμε μόνο λέξεις, αλλά νοήματα γλωσσικώς εκπεφρασμένα.

Η νομική μετάφραση, συνιστά ένα πολυσύνθετο έργο που επιτάσσει στενή και διαρκή συνεργασία με τον μεταφραστή. Η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ τους βασίζεται σε λεπτομερή περιγραφή και ανάλυση των απαιτήσεων. Δεδομένου ότι το δίκαιο είναι ένα πεδίο που εξαρτάται από την κουλτούρα, η νομική μετάφραση δεν είναι απαραίτητα γλωσσικά διαφανής. Για να αποφευχθεί η αδιαφάνεια της μετάφρασης, ο μεταφραστής θα πρέπει πάντα να μεταφράζει σύμφωνα με τους ισχύοντες νόμους της χώρας στην οποία συντάσσεται το κείμενο.

Η ερώτηση, αν καλύτερος μεταφραστής νομικών κειμένων θεωρείται κάποιος που έχει σπουδάσει νομική ή κάποιος που έχει σπουδάσει μετάφραση, μπορεί να βάλει πολλούς σε δίλημμα. Το μόνο σίγουρο είναι, ότι αν κάποιος δεν έχει νομικό υπόβαθρο έχει το μειονέκτημα ότι πρέπει να μάθει το δίκαιο δύο χωρών, δύο νομικών συστημάτων. Αντίθετα, κάποιος που έχει σπουδάσει νομική έχει ήδη κάνει την αρχή και πρέπει απλά να αποκτήσει ειδικευση στο άλλο σύστημα.

II. Πολιτισμικές ασυμβατότητες και νομική μετάφραση

Αν ορίσουμε τον πολιτισμό ως ένα «σύνολο γνώσεων, ικανοτήτων και αντιλήψεων» (Snell-Hornby 1988: 40), η γλώσσα συνιστά αναπόσπαστο τμήμα του. Προκειμένου να τονιστεί η αλληλεξάρτηση μεταξύ γλώσσας και πολιτισμού, εύλογα μπορούμε να παραθέσουμε τη θεωρία του Agar, ο οποίος μιλά για τον γλωσσοπολιτισμό ως μία αυτόνομη οντότητα. Σύμφωνα με τον Agar, τα όρια του πολιτισμού χαρακτηρίζονται από *πλούσια στοιχεία*, πράγματα δηλαδή που μας προκαλούν εντύπωση εξαιτίας της δυσκολίας, της πολυπλοκότητας και της αδυναμίας τους να ταιριάζουν στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο (Agar 1991: 168).

Επισημαίνει, πως κάθε φορά που ακούμε τον όρο πολιτισμός, πρέπει να αναρωτιόμαστε, από ποιον και για ποιον; Η κουλτούρα ονομάζει την απαιτούμενη

μετάφραση, δεδομένης της επαφής μεταξύ μιας συγκεκριμένης πηγής και ενός συγκεκριμένου στόχου.

Ένα νομικό κείμενο στηρίζεται στους κανόνες, νόμους και ρυθμίσεις μίας συγκεκριμένης έννομης τάξης. Η τελευταία, με τη σειρά της, αποτελεί χαρακτηριστικό του πολιτισμού μίας χώρας, καθώς η δημιουργία της στοχεύει στην ομαλή συμβίωση όσων ανήκουν σε αυτόν. Έτσι λοιπόν, αντιλαμβανόμαστε πως το δίκαιο συνιστά αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτισμού, και, εφόσον κάθε πολιτισμός διαφέρει από τον άλλον, διαφέρει και η έννομη τάξη. Οι διαφορές ανάμεσα στον πολιτισμό-πηγή και στον πολιτισμό-στόχο, γεννούν ασυμβατότητες στα νομικά κείμενα. Η κάθε νομική γλώσσα αποτελεί τον φορέα του εκάστοτε δικαίου, και διαφέρει σημαντικά από την καθομιλούμενη γλώσσα.

Ιδιαίτερης προσοχής χρήζει το κείμενό μας, όπου τα νομικά συστήματα Αγγλίας και Ελλάδας (γλώσσας – πηγής και γλώσσας – στόχου) δεν διαθέτουν κάποια συγγένεια και οι γλώσσες ανήκουν σε διαφορετικές ομάδες (Thomson 1989: 109). Κρίνεται απαραίτητο ο μεταφραστής να είναι εξοικειωμένος με το δίκαιο των εμπλεκόμενων έννομων τάξεων, προκειμένου να αποφευχθούν τυχόν λάθη, και συνάμα, να ενημερώνεται συνεχώς γύρω από τη νέα νομοθεσία, τη νομολογία και τις αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στη δική του, αλλά και στην ξένη έννομη τάξη.

Μεταφράζω σημαίνει συγκρίνω πολιτισμούς. Βάσει της δικής του πολιτισμικής γνώσης για τον συγκεκριμένο πολιτισμό, ένας μεταφραστής ερμηνεύει τα φαινόμενα του πολιτισμού – πηγής. Υπάρχουν πολλές και διαφορετικές ερμηνείες σχετικά με το τι αποτελεί μετάφραση, ανάλογα με τον πολιτισμό. Η πολυπολιτισμικότητα αποτελεί σημαντικό εργαλείο της δουλειάς ενός νομικού μεταφραστή. Επιτακτική είναι η ανάγκη έκθεσης εκτός από τον μητρικό και στον ξένο πολιτισμό, αφού κάθε μορφή διαγλωσσικής επικοινωνίας είναι και διαπολιτισμική (Βλαχόπουλος, σελ. 36). Ο μεταφραστής είναι αυτός που μεταφέρει το μήνυμα και το περιεχόμενο του κειμένου από τον έναν πολιτισμό στον άλλο, και που βρίσκει λύσεις στις πολιτισμικές ασυμβατότητες στη νομική μετάφραση.

III. Σχετικά με το πρωτότυπο

Ο στόχος του βιβλίου «State Succession in Cultural Property» είναι η δημοσίευση σημαντικής και πρωτότυπης έρευνας και επιστημονικής ανάλυσης όλων των πτυχών του δικαίου της πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσα από το πρίσμα του διεθνούς δικαίου, του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και του συγκριτικού δικαίου. Η σειρά έχει ευρύ πεδίο εφαρμογής, διασχίζοντας κλάδους, περιοχές και απόψεις. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε θέματα που, ενώ ενδιαφέρουν τους ακαδημαϊκούς νομικούς, έχουν σημαντική σχέση με τη χάραξη πολιτικής και τον τρέχοντα δημόσιο διάλογο σχετικά με την αλληλεπίδραση μεταξύ τέχνης, πολιτιστικής κληρονομιάς και δικαίου.

Συνεχίζοντας με τις λειτουργίες του κειμένου, κατά τον Karl Ludwig Bühler υφίστανται τρεις πρωταρχικές λειτουργίες της γλώσσας: η αναφορική, η εκφραστική, και η κλιτική. Σε αυτές, ο R. Jakobson προσθέτει ακόμη μία, την φατική λειτουργία, αν και όλες διαιρούνται σε υποκατηγορίες (Nord 2014: 97-98). Εμβαθύνοντας, εύλογα μπορούμε να διακρίνουμε την αναφορική λειτουργία στο πρωτότυπο κείμενο, καθώς αυτή σχετίζεται με την αναφορά στα φαινόμενα ή στα αντικείμενα τόσο του πραγματικού όσο και του φανταστικού κόσμου (Nord 2014: 98). Στο κείμενό μας, αντικείμενο αναφοράς αποτελεί η μετάδοση της ιδέας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η αναφορική λειτουργία μπορεί να αναδιατυπωθεί και ως πληροφοριακή, αφού ο στόχος του κειμένου είναι η ενημέρωση του αναγνωστικού κοινού για το συγκεκριμένο θέμα.

Όπως αναγράφεται στην αρχή της παρούσας εργασίας, στη μετάφραση χρησιμοποιήθηκαν οι 10 πρώτες σελίδες του πρώτου - εισαγωγικού μέρους του βιβλίου που κυκλοφορεί από τις εκδόσεις της Oxford University Press. Σε αυτό το μέρος, ο συγγραφέας Andrzej Jakubowski κάνει μία αναφορά στην έννοια και τη σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και στις νομικές επιπτώσεις της κρατικής διαδοχής σε αυτήν.

Επιπλέον, το ύφος του κειμένου, χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα σοβαρό και επίσημο, και η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι η επίσημη αγγλική και όχι κάποια συγκεκριμένη διάλεκτος, καθώς πρόκειται για ένα κείμενο νομικού περιεχομένου. Γραμμένο με έναν τρόπο πρωτότυπο, το κείμενο είναι γεμάτο από υποσημειώσεις, προσδίδοντας έτσι έναν ακαδημαϊκό τρόπο γραφής.

IV. Σχολιασμός μεταφράσματος

Η σύγκριση του κειμένου – πηγή και κειμένου – στόχου δεν μπορεί να παραλειφθεί. Φυσικά, το πρωτότυπο κείμενο διαφέρει από το μετάφρασμα, ανάλογα με τις συνθήκες σύμφωνα με τις οποίες πραγματοποιούνται οι λειτουργίες του. Εντούτοις, είναι αρκετά πιθανό ορισμένες λειτουργίες να συμπίπτουν. Σε αυτήν την περίπτωση, είναι καλό να αναλογίζονται οι διαφορές που υφίστανται σχετικά με την εμπειρία αλλά και τις γνώσεις που σχετίζονται με τον πολιτισμό των δεκτών. Έτσι, ο μεταφραστής δεν μπορεί παρά να προβεί σε σύγκριση των δύο κειμένων (Nord, 2014: 138).

Λαμβάνοντας υπόψη τις λειτουργίες, το μέσο όπως και τον κειμενικό τύπο του πρωτοτύπου, παρατηρούμε πως οι λειτουργίες δεν επιδέχονται καμία αλλαγή, αντιθέτως, παραμένουν αμετάβλητες στο μετάφρασμα. Πιο συγκεκριμένα, η αναφορική λειτουργία είναι η ίδια, καθώς η μετάφραση στοχεύει στο να περάσει ακριβώς τις ίδιες πληροφορίες σε κάθε αναγνώστη ξεχωριστά. Αυτό συνεπάγεται πως και το ύφος του δεν επιδέχεται καμία τροποποίηση, αλλά διατηρεί της ίδια επισημότητα και το ίδιο επιστημονικό ύφος, λόγω του κειμενικού είδους. Επιπρόσθετα, η δομή του κειμένου μένει εξίσου πανομοιότυπη με το κείμενο – πηγή.

Όσον αφορά τον σκοπό του κειμένου, στο πλαίσιο της θεωρίας του Σκοπού, «η βασική αρχή που καθορίζει κάθε μεταφραστική διαδικασία είναι ο στόχος (ή αλλιώς ο Σκοπός) της συνολικής μεταφραστικής δράσης» (Nord, 2014: 70). Ο ίδιος ο σκοπός είναι αυτός που ορίζει, και καθορίζει τους παραλήπτες, τον χρόνο πρόσληψης, αλλά και το μέσο ή την αιτία της δημιουργίας του. Σχετικά με το νέο επικοινωνιακό πλαίσιο του κειμένου – στόχος, ο πομπός παραμένει ο ίδιος, με τη διαφορά ότι τη θέση του δέκτη λαμβάνουν άνθρωποι με γνώση της ελληνικής γλώσσας.

Βάσει το βιβλίο της Nord (2014), τα μεταφραστικά προβλήματα διακρίνονται από αντικειμενικότητα ή το λιγότερο διωποκειμενικότητα. Με άλλα λόγια, όταν κάνουμε λόγο για διωποκειμενικότητα, εννοούμε τις υποκειμενικές δυσκολίες, που μπορεί να συναντήσει ένας μεταφραστής κατά τη διάρκεια της μεταφραστικής διαδικασίας, οι οποίες μπορεί να βασίζονται είτε σε ανεπάρκεια γλωσσικών – πολιτισμικών, είτε μεταφραστικών δεξιοτήτων, ή ακόμη και σε λανθασμένη τεκμηρίωση. Η ανάλυση των μεταφραστικών προβλημάτων θα γίνει με γνώμονα το ζεύγος γλωσσών αγγλικά – ελληνικά. Παρακάτω, λοιπόν, θα παρουσιαστούν αναλυτικά όλα τα προβλήματα, με τη χρήση παραδειγμάτων για την καλύτερη κατανόησή τους. Επίσης, αναγράφεται λεπτομερώς και ο τρόπος που επιλέχθηκε έτσι ώστε να επιλυθεί κάθε πιθανό πρόβλημα.

Επανεξετάζοντας τη μετάφραση του κειμένου, οδηγούμαστε στις ακόλουθες γενικές παρατηρήσεις:

- Αναφορικά με το *λεξιλόγιο*, η επιλογή του έγινε με γνώμονα την ορθή χρήση της νομικής γλώσσας και ορολογίας στην ελληνική. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως η μετάβαση από την καθαρεύουσα στη δημοτική, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο, καθώς η καθαρεύουσα έχει ακόμα και σήμερα έντονη παρουσία στα νομικά κείμενα, πράγμα που μετατρέπει τη μετάφραση σε πραγματική πρόκληση.

Η ελληνική, όντας γλώσσας περιορισμένης διάδοσης, χαρακτηρίζεται από έλλειψη πόρων για τους μεταφραστές. Υπάρχουν κάποια βιβλία στα ελληνικά, σχετικά με τη νομική ορολογία, αλλά δυστυχώς είναι ελάχιστα. Επίσης, πολλά σημαντικά κείμενα δεν έχουν μεταφραστεί ποτέ σωστά.

Εντούτοις, το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι η έλλειψη καλών λεξικών. Το πρόβλημα με τον συνδυασμό αγγλικά-ελληνικά και αντίστροφα, είναι η ένδεια καλών νομικών λεξικών. Τα λεξικά δεν λύνουν όλα τα προβλήματα ούτε απαντούν σε όλες τις ερωτήσεις, αλλά είναι μια καλή αρχή. Και πολλά από τα ήδη υπάρχοντα λεξικά, προσφέρουν απλώς υπερβολικά πολλές επιλογές αποδόσεων, χωρίς όμως να επεξηγούν τις διαφορές μεταξύ τους.

Για την αξιολόγηση μετάφραση της νομικής αγγλικής ορολογίας χρησιμοποιήθηκαν κυρίως διαδικτυακές πηγές, παράλληλα κείμενα, και ηλεκτρονικά (και μη) νομικά λεξικά (IATE, ΕΛΕΤΟ).

- Μία ιδιαίτερα συνηθισμένη πρόκληση με την οποία έρχεται αντιμέτωπος ένας μεταφραστής, είναι η μετάφραση των κύριων ονομάτων, ανεξαρτήτως του θέματος και του είδους της μετάφρασης. Ως κύριο όνομα ορίζεται «το ιδιαίτερο

όνομα με το οποίο συγκεκριμένο πρόσωπο, ζώο ή πράγμα διακρίνεται από τα άλλα, προσφωνείται με αυτό και το πρώτο γράμμα του οποίου γράφεται πάντοτε με κεφαλαίο» (Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας). Για να τονίσουμε την δυσκολία της μετάφρασης των κύριων ονομάτων, αξίζει να αναφερθεί οι προσεγγίσεις των Elvira Aguilera και Franco Aixela:

Elvira Aguilera: «Όλες οι πηγές δείχνουν ότι δεν πρόκειται για ένα ζήτημα απλό και σαφώς προσδιορισμένο, οριοθετημένο από τις Γλωσσολογικές μελέτες, αλλά για ένα μάλλον άμορφο και ενίοτε αιθέριο στοιχείο που θα παρουσιάζεται ως πρόκληση για τον μεταφραστή» (2008: 2).

Franco Aixela: «Θα προσπαθήσω να επανεξετάσω τα διάφορα κριτήρια που έχουν διατυπωθεί κατά τη διάρκεια της ιστορίας για τον ορισμό της κατηγορίας των κύριων ονομάτων. Τα συμπεράσματα πιθανότατα δεν θα είναι πολύ ενθαρρυντικά για την καθιέρωση ενός απολύτως ικανοποιητικού κριτηρίου, αλλά τουλάχιστον θα μας βοηθήσουν να γνωρίζουμε σε τι είδους επιφάνεια βρισκόμαστε...» (2000: 54).

Ωστόσο, η προσέγγιση του Theo Hermans (1988, παραπομπή στη Franco Aixela, 2000: 76), είναι αυτή που έρχεται στην πρώτη θέση, και φαίνεται να ανταποκρίνεται περισσότερο στις σύγχρονες μεταφραστικές μεθόδους. Διακρίνει λοιπόν, 4 δυνατότητες μετάφρασης: την αυτούσια αντιγραφή, την δυνατότητα της μεταγραφής, της αντικατάστασης, και της μη μετάφρασης του όρου.

Στην περίπτωση μας, εφαρμόστηκε η μέθοδος της αντιγραφής, για την αποφυγή τυχόν λαθών:

Lyndell V. Prott
Charles de Visscher
István Vásárhelyi
Wojciech Kowalski
Ana F. Vrdoljak
Yves Huguenin-Bergenat

Μέχρι και σήμερα, παραμένει ανοιχτός ο διάλογος περί ιδανικής στρατηγικής αντιμετώπισης των κύριων ονομάτων. Πολλοί θεωρητικοί, όπως οι Oittinen (1993), Puurtinen (1995) και Pascua (1998) υποστηρίζουν έντονα τη μετάφραση των κύριων ονομάτων, ενώ, οι Shavit (1986) και Klingberg (1986) θεωρούν τη μετάφραση των ονομάτων «ως «ένδειξη έλλειψης σεβασμού απέναντι στο αναγνωστικό κοινό».

- Αξιοσημείωτη συνιστά και η μετάφραση των παρακάτω λατινικών όρων:
1) *Res sacrae*: ως *res sacra* χρησιμοποιείται στο γερμανικό κρατικό εκκλησιαστικό δίκαιο για να αναφέρεται σε περιουσιακά στοιχεία

θηρσκευτικών και ιδεολογικών κοινοτήτων που εξυπηρετούν άμεσα λατρευτικούς σκοπούς. Προστατεύονται ειδικά από την κρατική νομοθεσία. Δυστυχώς, δεν υπάρχει αντίστοιχη μετάφραση του όρου στην ελληνική γλώσσα, για το λόγο αυτό χρησιμοποιήθηκε η μεταφραστική στρατηγική της αντιγραφής.

2) *Ex gratia*: σημαίνει «από ευγνωμοσύνη». Λατινικός όρος που χρησιμοποιείται στη χρηματοοικονομική για να υποδηλώσει ότι μία πληρωμή πραγματοποιείται από ηθική υποχρέωση και όχι σαν αποτέλεσμα συμβατικής δέσμευσης. Η συγκεκριμένη λατινική φράση χρησιμοποιείται συχνά στην ελληνική γλώσσα, και γι' αυτό τοποθετήθηκε στο μετάφρασμα με την αρχική της μορφή.

- Επίσης, στο πρωτότυπο κείμενο διακρίνουμε μία αναφορά σε πολλές Συμβάσεις, οι οποίες, έχοντας μεταφραστεί στην ελληνική γλώσσα, δεν αποτέλεσαν ιδιαίτερη δυσκολία κατά τη μεταφραστική διαδικασία.

Hague Convention	Σύμβαση της Χάγης
UNESCO Convention	Σύμβαση της UNESCO
World Heritage Convention	Σύμβαση Παγκόσμιας Κληρονομιάς
Vienna Convention	Σύμβασης της Βιέννης

- Η μετάφραση του **τίτλου**, “State Succession in Cultural Property”, αποτέλεσε ιδιαίτερη πρόκληση, καθώς μπορεί να αποδοθεί ως εξής:

A) Κρατική διαδοχή στην πολιτιστική ιδιοκτησία

B) Κρατική διαδοχή πολιτιστικών αγαθών

Γ) Κρατική διαδοχή στα πολιτιστικά αγαθά (επιλέχθηκε)

Και στις τρεις περιπτώσεις πρόκειται για κατά λέξη μετάφραση, που πιθανότατα να είχε υποστεί αλλαγές προκειμένου να πληροί τα κριτήρια της έκδοσης και της προσέγκυσης του Έλληνα αναγνώστη. Ο Landers (2001: 147) υπογραμμίζει: «άλλαξε τον τίτλο μόνο όταν υπάρχει καλός λόγος», καθώς σε πολλές περιπτώσεις η τροποποίηση του τίτλου είχε ως επακόλουθο τη δημιουργία πληθώρας παρανοήσεων και αντιδράσεων, λόγω κακής κρίσης και μετάφρασης.

Μπορεί εύκολα να δημιουργηθεί δίλημμα για το ποια είναι η σωστότερη απάντηση σχετικά με το νόημα που θέλουμε να περάσουμε στον αναγνώστη. Φυσικά, ο μεταφραστής είναι αυτός που τελικά θα αποφασίσει για τη μετάφραση του τίτλου, ο οποίος εν τέλει, μεταφράζεται με βάση τα κριτήρια της αγοράς και της εμπορικότητάς του. Φυσικά, ο μεταφραστής είναι αυτός που τελικά θα αποφασίσει για τη μετάφραση του τίτλου, ο οποίος εν τέλει, μεταφράζεται με βάση τα κριτήρια της αγοράς και της εμπορικότητάς του. Ωστόσο, η ετυμολογία των όρων *ιδιοκτησία* και *αγαθό*, καθώς και η ανάγνωση παράλληλων κειμένων (βλ. βιβλιογραφία), συνέβαλλαν στην ορθή επιλογή. Έτσι λοιπόν, έχουμε:

- 1) Ως *ιδιοκτησία*, ορίζεται οτιδήποτε κατέχει κάποιος, ιδίως ακίνητα ή αντικείμενα μεγάλης αξίας.
- 2) Ως *αγαθό*, ορίζεται η αξία αλλά και ουσία ή αντικείμενο ή είδος απαραίτητο ή πάντως ιδιαίτερα χρήσιμο στην κοινωνία ή στο άτομο, οπότε συνδέεται στενά με την έννοια του "δικαιώματος σε..".

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ολοκληρώνοντας τον σχολιασμό του παραπάνω κειμένου που κλήθηκα να μεταφράσω, ομολογουμένως, βρίσκομαι στην ευχάριστη θέση να δηλώσω πως η παρούσα πτυχιακή εργασία αποτέλεσε το έναυσμα για μία αξιολογή τριβή με τον κλάδο της μετάφρασης νομικών κειμένων. Βέβαια, η ενασχόληση με τη μετάφραση κειμένων νομικού περιεχομένου ήταν μία σπουδαία πρόκληση για εμένα, η οποία απαιτούσε υψηλό επίπεδο γνώσεων.

Ωστόσο, παρόλο που δεν πρόκειται για έρευνα, η εκτεταμένη ενασχόληση και τριβή με το κείμενο επιτρέπουν την εξαγωγή ορισμένων συμπερασμάτων σχετικά με την εν λόγω μετάφραση και με τη νομική μετάφραση γενικότερα:

Αρχικά, κατέστη σαφές ότι η χρήση ενός συγκεκριμένου θεωρητικού πλαισίου κατά τη μεταφραστική διαδικασία, προσφέρει στον δυνητικό μεταφραστή ένα σταθερό σημείο αναφοράς, επιταχύνοντας τη συνολική διαδικασία αισθητά. Έτσι, ήδη από την έναρξη του πονήματος υπήρχαν εκείνες οι σταθερές οι οποίες θα καθόριζαν στη συνέχεια και τις εκάστοτε μεταφραστικές επιλογές: δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο ύφος του συγγραφέα, το οποίο και αναλύθηκε και αφομοιώθηκε, προκειμένου να αποδοθεί όσο το δυνατόν πιστότερα, αβίαστα και πιο φυσικά. Ταυτόχρονα, έχοντας ως βάση ένα συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο, ο μεταφραστής καταφέρνει να παραμείνει συνεπής στις επιλογές του σε ολόκληρη την έκταση του κειμένου.

Επιπροσθέτως, ο μεταφραστής οφείλει να γνωρίζει πληροφορίες σχετικά με το εξωκειμενικό περιβάλλον του εκάστοτε κειμένου, πράγμα που συνεπάγεται τον χρόνο αλλά και την αιτία σύνταξης, όπως και τον αποδέκτη του, ώστε να προβεί στις απαραίτητες μεταφραστικές επιλογές. Προσωπικά, θα χαρακτήριζα αυτήν την πτυχιακή εργασία μία πρόκληση, καθώς μέσα από διαρκή έρευνα γνώρισα σε βάθος τόσο τον νομικό, όσο και τον πολιτικό κόσμο της Αγγλίας. Εν κατακλείδι, τα μεταφραστικά προβλήματα με τα οποία ήρθα αντιμέτωπη, όπως και όλες οι μεταφραστικές θεωρίες και στρατηγικές, συνέβαλλαν στη διεύρυνση των μεταφραστικών μου γνώσεων και ικανοτήτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

'Shea, J., 'Shea, J., 'Shea, J., 'Shea, J., 'Shea, J., & 'Shea, J. et al. (2022). Νομική μετάφραση Archives - JurTrans. Retrieved 14 August 2022, from <http://jurtrans.com/el/tag/%ce%bd%ce%bf%ce%bc%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%bc%ce%b5%cf%84%ce%ac%cf%86%cf%81%ce%b1%cf%83%ce%b7/>

Agar CULTURE. (2022). Retrieved 14 August 2022, from https://sites.ualberta.ca/~iiqm/backissues/5_2/HTML/agar.htm

(2022). Retrieved 14 August 2022, from <https://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/4666.pdf>

Redirecting. (2022). Retrieved 14 August 2022, from <https://answers.microsoft.com/en-us/windows/forum/all/error-cusersusernamedownloads-is-not-accessible/92404b9b-a9a1-4a4a-ac75-3a52647ee976>

Res Sacrae | Andrea Roggi. (2022). Retrieved 14 August 2022, from http://www.andrearoggi.it/res_sacrae_andana_eng.html

(2022). Retrieved 14 August 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/ex%20gratia>

Redirecting. (2022). Retrieved 14 August 2022, from <https://answers.microsoft.com/en-us/windows/forum/all/error-cusersusernamedownloads-is-not-accessible/92404b9b-a9a1-4a4a-ac75-3a52647ee976>

What is legal translation?. (2022). Retrieved 14 August 2022, from <https://commit-global.com/what-is-legal-translation/>

iate. (2022). Retrieved 14 August 2022, from <https://iate.europa.eu/>

ΕΛΕΤΟ: Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας - ELETTO: Hellenic Society for Terminology. (2022). Retrieved 14 August 2022, from <http://www.eleto.gr/gr/reception.htm>

(2022). Retrieved 14 August 2022, from <https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/3508/1/Franco-Aixela-Javier.pdf>

Nord, C. (2014). *Η μετάφραση ως στοχευμένη δραστηριότητα - Εισαγωγή στις λειτουργικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: ΔΙΑΥΛΟΣ.

(2022). Retrieved 14 August 2022, from http://www.opengov.gr/cultureathl/wp-content/uploads/downloads/2017/07/aitiologiki_hage.pdf

(2022). Retrieved 14 August 2022, from https://www.researchgate.net/publication/340253721_Politistika_agatha_kai_tautoteta